

Dorota Degen

Tworzenie zasad opracowania edytorskiego w PRL-u. Przeгляд źródeł

Trudna sytuacja wydawców w powojennej rzeczywistości wynikała nie tylko z dotkliwych strat, wymuszonej okupacją przerwy w działaniu, ale przede wszystkim ze zmian politycznych, które wpłynęły na kształt organizacji rynku książki. Nowy kurs polityczny spowodował szybkie upaństwowienie wszystkich podmiotów aktywnych na rynku wydawniczym oraz centralizację poczynań o charakterze organizacyjnym, z zakresu planowania, realizacji i rozpowszechniania publikacji. Przeobrażeniu ulegała forma i struktura tematyczna książek (często wynikająca z przesłanek ideologicznych). Zaczęto drukować coraz większe nakłady (szczególnie publikacji o tematyce społeczno-politycznej), wśród których przeważały przekłady prac autorów radzieckich.

W omawianym okresie nastąpiły też zmiany w organizacji działalności wydawniczej. Na wzór rozwiązań radzieckich ujednolicono sposób obliczania honorariów autorskich, norm zatrudnienia w redakcjach i norm materiałowych. Zastosowano także zbliżony model organizacji pracy nad książką. Podstawowym źródłem wiadomości o organizacji działalności wydawniczej w socjalistycznych, państwowych przedsiębiorstwach stały się tłumaczenia prac, które prezentowały „olbrzymie doświadczenia w zakresie wszystkich etapów powstawania książki: pracy autora, opracowania redakcyjnego i produkcji technicznej”, nagromadzone przez radzieckie instytucje wydawnicze¹. Wśród pozycji, które były „alfą i omegą” wiedzy wydawniczej², znalazły się prace Vladimira A. Markusa *Organizacja i gospodarka instytucji wydawniczych* (Warszawa 1950) oraz Vladimira V. Lemana *Plan przemysłowo-finansowy instytucji wydawniczych (wydawnictwa książkowe)* (Warszawa 1951) i *Planowanie operatywne i sprawozdawczość w instytucjach wydawnictw książkowych* (Warszawa 1951)³. Zasady postępowania w pracy nad książką w pierwszych latach powojennych ulegały więc wyraźnym zmianom. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że również na świecie w tym okresie normali-

zacja w dziedzinie książek i czasopism rozwijała się intensywnie, przede wszystkim w wyniku rozkwitu nauki oraz postępu technicznego⁴.

Artykuł jest przeglądem podejmowanych w okresie PRL-u inicjatyw w zakresie normalizacji zasad opracowania edytorskiego, rozumianego, zgodnie z propozycją Barbary Osuchowskiej:

[...] jako projektowanie książki – ustalenie jej kształtu zewnętrznego i układu wewnętrznego, a także sposobów przedstawiania poszczególnych elementów dzieła. Opracowanie edytorskie polega więc na określeniu postaci, jakie dzieło ma przyjąć po złożeniu, wydrukowaniu i oprawieniu, gdy przeobrazi się w gotową książkę oddawaną do rąk czytelników⁵.

W tekście wskazano trzy główne źródła zasad z zakresu opracowania edytorskiego: instrukcje i konwencje wydawnicze, książki fachowe (podręczniki, poradniki) oraz normy branżowe i technologiczne.

Instrukcje wydawnicze publikowane od początku lat pięćdziesiątych XX wieku powstawały w celu ułatwienia pracy autorom i redaktorom. Zawierały zalecenia modelowego postępowania odnośnie do czynności o charakterze formalno-porzadkowym dotyczące konstrukcji publikacji, częściowo zasad opracowania technicznego. Publikacje fachowe prezentowały pogłębioną analizę zagadnień teoretycznych, składających się na podstawę praktycznych rozwiązań. Pokazywały szerszy kontekst historyczny i kształtowanie się tradycji formy książki drukowanej. Normy wreszcie, w przeciwieństwie do konwencji i instrukcji wydawniczych, zawierały zarówno rozwiązania obligatoryjne, jak i zasady fakultatywne oraz zalecenia⁶.

Instrukcje wydawnicze

Realizacją potrzeby opracowania ogólnych konwencji edytorskich, potrzebnych zarówno autorom, jak i redaktorom w państwowych przedsiębiorstwach wydawniczych, zajęło się powołane do życia 28 kwietnia 1951 roku Państwowe Wydawnictwo Naukowe⁷ (dalej: PWN). Wraz z nim powstała na polskim rynku wydawniczym instytucja nowego typu, bez odpowiednika w przedwojennej tradycji, w której głównym inspiratorem inicjatyw wydawniczych i ich wykonawcą były instytucje

społecznego ruchu naukowego oraz oficyny prywatne. Wyznaczone PWN-owi zadania były rozmaite. Wydawnictwo miało zająć się „działalnością wydawniczą w zakresie potrzeb nauki i szkolnictwa wyższego” oraz na zlecenie Ministerstwa Szkół Wyższych i Nauki prowadzić „badania i studia konieczne dla pełnej realizacji potrzeb wydawniczych” w tym samym zakresie⁸. W celu realizacji obydwu zadań już na początku istnienia PWN stanęło przed problemem wypracowania własnych standardów działania. Z promowanym ówczesnie radzieckim modelem organizacji pracy nad książką polscy wydawcy zapoznawali się w tłumaczeniach, które ukazały się we wspomnianym cyklu „Biblioteka Wydawcy” Polskiego Wydawnictwa Gospodarczego⁹. Początkowo PWN było skupione głównie na wydawaniu skryptów i podręczników akademickich¹⁰. Sytuacja ta zmieniała się wraz z powstaniem (jesienią 1951 roku) Polskiej Akademii Nauk i podjęciu przez nią – w 1953 roku – samodzielnej akcji wydawniczej¹¹. Zasady wydawania publikacji Akademii zawierała, zatwierdzona przez Sekretariat Naukowy Prezydium PAN 6 października 1953 roku, *Instrukcja*

*wydawnicza Polskiej Akademii Nauk*¹².

Realizację przeważającej części inicjatyw wydawniczych PAN powierzono właśnie Państwowemu Wydawnictwu Naukowemu. Już na początku współpracy problemem stało się przygotowanie zespołu pracowników do wydawania zróżnicowanych pod względem tematu i formy publi-

kacji¹³. Pozyskanie do pracy w wydawnictwie doświadczonych kadr redakcyjnych nie było zadaniem łatwym, powszechnie brakowało bowiem pracowników redakcyjnych o odpowiednich kwalifikacjach. „Najtrudniej było – jak wspomina Adam Marszałek – stworzyć dość liczny zespół redaktorów ze względu na uniwersalny zakres programu wydawniczego. Co gorzej, w gruncie rzeczy zawód redaktora książek nie był znany przed wojną. Stosunkowo łatwiej było znaleźć fachowców do działu produkcji i do działu handlowego, bo byli doświadczeni drukarze, redaktorzy techniczni, księgarze”¹⁴.

W omawianym okresie pracy nad książką, obok potrzebnego doświadczenia, brakowało aktualnego zbioru zasad, instrukcji, które mogłyby pomóc redaktorowi oraz autorowi w wypracowaniu konkretnych rozwiązań odpowiadających potrzebom nowej rzeczywistości. Konieczność przyjęcia spójnych zasad edytorskich zaowocowała w Państwowym Wydawnictwie Naukowym serią instrukcji edytorskich odnoszących się do wybranych grup publikacji¹⁵.

Pierwsza tymczasowa instrukcja dotycząca wydawnictw ciągłych, regulująca zasady współpracy PWN i PAN i określa-

**Pozyskanie do pracy
w wydawnictwie
doświadczonych kadr
redakcyjnych nie było
zadaniem łatwym**

jąca kompetencje obu stron, powstała już w 1953 roku, ale nie została upowszechniona¹⁶. Rok później, w 1954 roku, przygotowano instrukcje związane z publikacjami matematyczno-przyrodniczymi¹⁷ oraz chemicznymi¹⁸. W roku następnym ukazała się instrukcja dotycząca poprawnego opracowania maszynopisów prac chemicznych, fizycznych i technicznych¹⁹. We wstępie do niej znalazła się uwaga, że „w celu ułatwienia pracy w wydawnictwie i przyspieszenia wydawania książki PWN prosi autorów i tłumaczy o przestrzeganie w technicznym przygotowaniu maszynopisów następujących zasad”²⁰.

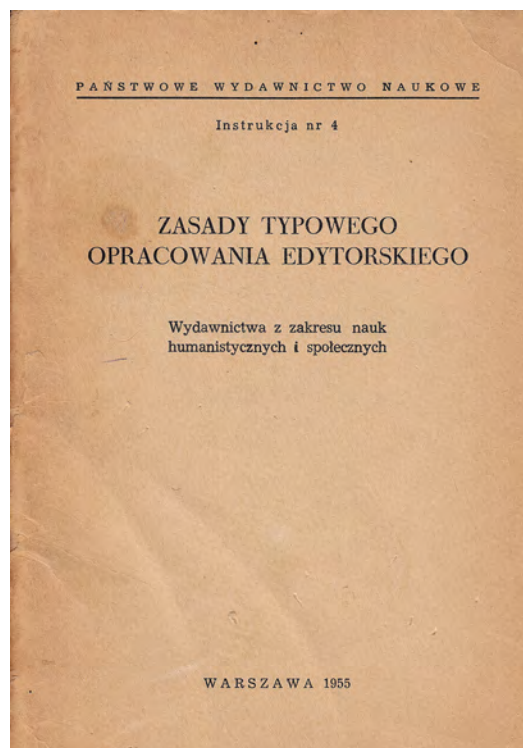
W 1955 roku pod redakcją Teresy Prekerowej przygotowano również instrukcję odnoszącą się do wydawnictw z zakresu nauk humanistycznych i społecznych²¹. Kolejne regulacje z lat 1956²² i 1959²³ dotyczyły prac matematycznych. Tekst drugiej z wymienionych instrukcji poprzedzała informacja kierowana do autorów prac matematycznych o doradczym charakterze regulacji:

Państwowe Wydawnictwo Naukowe przedstawia niniejszy projekt normalizacji maszynopisów autorskich w przekonaniu, że będzie on pomocny w pracy nad maszynopisem zarówno w naszej redakcji, jak i na biurku Autora. Wydawnictwo zastrzega się jednak, że instrukcja ma na razie charakter doradczy i nie ma zamiaru narzucać jej w istotnych postanowieniach wykraczających poza postanowienia umowy autorskiej i prawa autorskiego²⁴.

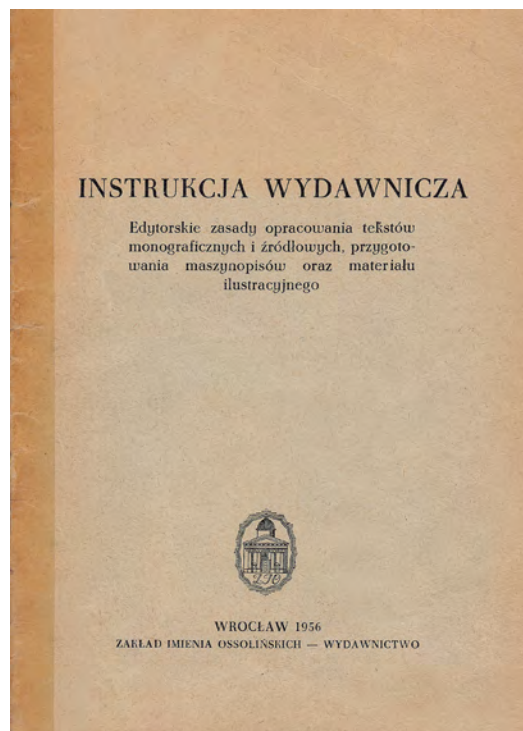
Specyfika piśmiennictwa i książek matematycznych, fizycznych oraz technicznych sprawiła, że w 1967 roku Roman Malesiński i Julian Panz opracowali drugą, poprawioną i uzupełnioną – w formie zaleceń – instrukcję poświęconą tej grupie publikacji, a kierowaną do autorów, tłumaczy, redaktorów współpracujących z PWN, mającą przyczynić się do ułatwienia pracy zecerów²⁵.

Opracowane w wymienionych instrukcjach zasady dały podstawę do przygotowania już w początkach lat sześćdziesiątych ogólnych konwencji edytorskich dla prac naukowych i niektórych prac popularnonaukowych ze wszystkich dyscyplin na użytek zarówno PWN-u, jak i innych wydawnictw. W 1962 roku zostały wydane opracowane przez zespół redaktorów PWN (w składzie: Alina Kossuthowa, Roman Malesiński, Kazimierz Nowicki, Teresa Prekerowa, Włodzimierz Serafiński, Ludwik Syta) pod kierunkiem ówczesnego redaktora naczelnego PWN-u – Leona Marszałka – *Zasady typowego opracowania redakcyjnego*²⁶. We wstępie Marszałek wyjaśniał:

Te właśnie czynności edytorskie w najwęższym znaczeniu są przedmiotem niniejszych wskazówek. Nazwanie tych wskazówek typowymi wskazuje na to, o ile mają charakter obli-

1. *Zasady typowego opracowania edytorskiego*. Wydawnictwa z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, Warszawa 1955

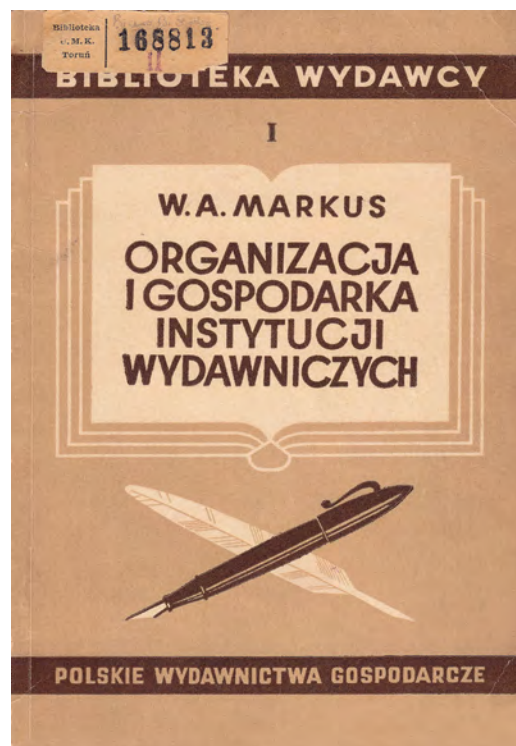

2. *Instrukcja wydawnicza. Edytorskie zasady opracowania tekstów monograficznych i źródłowych, przygotowania maszynopisów oraz materiału ilustracyjnego*, pod red. J. Trzynadłowskiego, Wrocław 1956

gatoryjny. We wskazówkach jednak wyraźnie zaznaczono, które zasady edytorskie mają moc bardziej wiążącą, a które są bardziej fakultatywne. Będzie sprawą redaktora odpowiednio je w praktyce stosować. Nie trzeba bowiem podnosić, że nasze zasady edytorskie są w istocie rzeczy konwencją, wybraną spośród wielu innych zasad stosowanych w bogatej praktyce polskiego i obcego ruchu wydawniczego. Wybór tej konwencji wynikał z różnych przesłanek racjonalnych, ale z pewnością nie był też wolny od sądów subiektywnych zespołu osób, który wyboru tego dokonywał. Konwencja zawarta w niniejszych wskazaniach ma jednak poważne znaczenie w pracy redakcyjnej. Przede wszystkim porządkuje i ujednolica pewien materiał terminologiczny związany z pracą redakcyjną. Z pewnością wielu redaktorom, zwłaszcza młodym, ukazuje nieznaną im dotychczas kwestię oraz sposoby ich rozwiązania. Obiektywny walor niniejszych zasad ma swe podstawy w stosunkowo dużym doświadczeniu Państwowego Wydawnictwa Naukowego, przy czym autorzy zasad starali się również wykorzystać dorobek innych polskich i zagranicznych wydawnictw [...]²⁷.

Uwagi szczegółowe dotyczące publikacji ciągłych zostały uwzględnione w kontynuacji opracowanych w 1962 roku *Zasad*. Wydana dwa lata później, w 1964 roku, instrukcję poświęcono wyłącznie publikacjom periodycznym. Ponieważ w sferze nauki ich wykonanie znajdowało się w gestii Polskiej Akademii Nauk, której potrzeby publikacyjne w przeważającej części realizowało PWN, dlatego opracowane pod redakcją Teresy Prekerowej *Zasady typowego opracowania redakcyjnego wydawnictw ciągłych* miały akceptację Zespołu do spraw edytorskich Komisji Wydawniczej Sekretariatu Naukowego PAN, którym kierował ówczesnie Zdzisław Raabe²⁸. We wstępie do nich zaznaczono, że wskazówki zostały oparte na wytycznych Polskiego Komitetu Normalizacyjnego oraz na praktyce wydawniczej towarzystw naukowych i placówek Polskiej Akademii Nauk²⁹.

Odrębną kategorię stanowiły działania podejmowane w zakresie edytorstwa encyklopedycznego³⁰. W strukturach PWN-u 1 listopada 1954 roku powstała Redakcja Encyklopedii. Do jej zadań należało m.in. „zbudowanie podwalin wyspecjalizowanego warsztatu encyklopedycznego w zakresie teorii i praktyki”³¹. W 1959 roku Redakcja Encyklopedii Powszechnej PWN przygotowała ogólne wskazówki dla autorów³², w latach następnych – dwukrotnie (jako materiał nieprzeznaczony do publikowania) – zasady opracowania edytorskiego *Wielkiej encyklopedii powszechnej PWN*³³. O kształtowaniu się nowego zawodu redaktorów-edytorów encyklopedii kilkakrotnie pisał pierwszy redaktor encyklopedii PWN Leon Marszałek³⁴:

3. W. A. Markus, *Organizacja i gospodarka instytucji wydawniczych*, Warszawa 1950

Zespół redakcji PWN w ciągu lat 1956–1965 wykształcił grupę redaktorów-edytorów encyklopedii, którzy w pewnym sensie stanowią pierwszą kadrę pracowników reprezentujących nowy, nieznaną w Polsce zawód. Większość z nich to ludzie młodzi o średnim wieku 30 lat. W zespole tym wykształciły się metody pracy nad encyklopedią, zgromadzone zostały odpowiednie narzędzia, powstał zasób cennych materiałów pomocniczych³⁵.

W Państwowym Wydawnictwie Naukowym położono podwaliny wyspecjalizowanego warsztatu encyklopedycznego³⁶.

Najbardziej widoczne w zakresie opracowania zasad edytorskich – obok PWN – było Ossolineum, placówka Polskiej Akademii Nauk. W 1956 roku z inicjatywy Wydawnictwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ukazała się *Instrukcja wydawnicza* pod redakcją Jana Trzynadłowskiego, obejmująca *Edytorskie zasady opracowania tekstów monograficznych i źródłowych, przygotowanie maszynopisów oraz materiału ilustracyjnego*³⁷. Odrębne regulacje zawierała natomiast przygotowana w 1967 roku instrukcja dla autorów sztandarowej ossolińskiej serii „Biblioteka Narodowa”³⁸.

Prace w zakresie normalizacji opracowania redakcyjnego były podejmowane również w innych wydawnictwach. War-

to wymienić tu chociażby wydane już w 1951 roku przez Państwowe Wydawnictwa Szkolnictwa Zawodowego *Wytyczne do opracowania autorsko-redakcyjnego książek dla szkolnictwa zawodowego*³⁹. W kolejnych latach przygotowano także wskazówki dotyczące edycji tekstów prawniczych (1954, Wydawnictwo Prawnicze)⁴⁰, medycznych – z inicjatywy Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich (1955–1956)⁴¹ – oraz książki technicznej (1956, Państwowe Wydawnictwa Techniczne)⁴². Własne instrukcje opracowały m.in. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne⁴³ i Wydawnictwo Instytutu Technologii Drewna⁴⁴.

Z końcem lat sześćdziesiątych Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych przygotowały również *Zasady typowego opracowania edytorskiego*. Instrukcja była przeznaczona do użytku wewnętrznego⁴⁵. Na jej stronie redakcyjnej znajduje się zapis: „Przygotował na podstawie opracowań PWN (*Zasady typowego opracowania edytorskiego*, Warszawa 1962) zespół [...]”. We wstępie pojawia się także komentarz tego rodzaju:

Powołana przez Dyrektora PZWS komisja przygotowała niniejsze zasady opracowania edytorskiego książki, posługując się jako podstawą analogicznymi zasadami obowiązującymi w PWN [...]. Czujemy się w obowiązku podziękować Kolegom z Państwowego Wydawnictwa Naukowego, wyniki bowiem ich doświadczeń i pracy są podstawą niniejszego opracowania⁴⁶.

To dowód wpływu PWN-u na ówczesne „zmagania z normalizacją”. Dziesięć lat później własne wskazówki dotyczące wydawania książek szkolnych opracowały Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne⁴⁷. W latach siedemdziesiątych wytyczne ogłosiły też Wydawnictwo „Arkady”⁴⁸ oraz Wydawnictwa Geologiczne⁴⁹.

Wraz z odzyskaniem uprawnień wydawniczych (od 1957 roku) również szkoły wyższe podejmowały działania w zakresie wewnętrznej normalizacji. Przykładem są: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu⁵⁰, Politechnika Wrocławska⁵¹ czy Uniwersytet Śląski⁵².

Publikacje zawodowe – podręczniki, poradniki

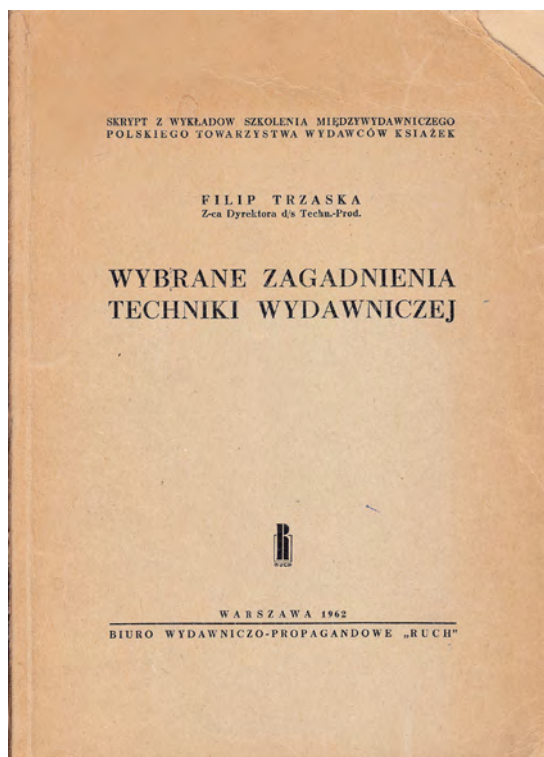
Zdobyte doświadczenie zawodowe i pilne potrzeby praktyczne zaowocowały szczegółowymi publikacjami poświęconymi omawianej tematyce. Już w 1948 roku ukazała się praca Ro-

mualda Jackowskiego *Książka powstaje*⁵³. Pokazuje ona proces wydawniczy z perspektywy obowiązków drukarza, ale – jak zastrzega autor – wykonywanych we współpracy z tymi wszystkimi, „którzy bezpośrednio pracują dla drukarstwa, to jest wydawcy, artyści-grafika, kreślarza, redaktora i korektora”⁵⁴. Kolejne tytuły wydawano od lat pięćdziesiątych. Wśród nich znalazły się m.in. prace Lucjana Bogusławskiego⁵⁵, Mieczysława Kafla⁵⁶, Mariana Drabczyńskiego⁵⁷, Filipa Trzaski⁵⁸ oraz Jana Kuglina⁵⁹. Wydawca *Zarysu techniki wydawniczej* Mieczysława Kafla (z 1955 roku) tak uzasadniał potrzebę tworzenia szczegółowych opracowań branżowych:

Dziedzina techniki wydawniczej jest w Polsce Ludowej sprawą interesującą pracowników zatrudnionych w instytucjach wydawniczych, w przemyśle poligraficznym czy dziennikarstwie [...]. Równocześnie praktyka stale rozrastającego się polskiego przemysłu wydawniczego domagała się ujęcia w określone ramy naszego dziesięcioletniego dorobku. Chodziło więc o to, aby po zorganizowaniu nowoczesnych przemysłów: poligraficznego i wydawniczego (zarówno prasowego, jak i książkowego), przemysłów mających dziś już wielki dorobek – stworzyć dyscyplinę, która by łączyła teorię i praktykę tak pracy wydawniczej i redakcyjnej, jak również technicznego wykonawstwa książki oraz gazety. Próbę rozpoczęcia pracy nad wypełnieniem tego

4. T. Malinowska, L. Syta, *Redagowanie techniczne książki* (wyd. 2 zmienione), Warszawa 1981

5. F. Trzaska, *Wybrane zagadnienia techniki wydawniczej*, Warszawa 1962

zadania podejmuje autor niniejszej książki, proponując nadać nowej dyscyplinie nazwę: technika wydawnicza⁶⁰.

Blisko dwadzieścia lat później Kafel wskazywał, że:

[...] nadal rozbudowuje się i modernizuje przemysł poligraficzny; wprowadzono nowoczesną organizację pracy w redakcjach książkowych i prasowych. Przy wydawnictwach powołano nawet specjalne komisje do oceny i stałego usprawniania układu graficznego, czyli szaty zewnętrznej gazet i książek⁶¹.

Tematy z zakresu redagowania technicznego i techniki wydawniczej prezentowały także późniejsze prace, w tym Filipa Trzaski: *Redakcja techniczna książki* (książka wydana w 1975 roku)⁶² oraz *Poradnik redaktora* (1976)⁶³. Rok później Tekla Malinowska i Ludwik Syta opublikowali wykorzystywany do dziś poradnik *Redagowanie techniczne książki*⁶⁴, który w zmiennej formie ukazał się po raz kolejny w 1981 roku. Jak napisała autorzy we wstępie:

W polskiej literaturze dotkliwie daje się odczuć brak pozycji poświęconych zagadnieniom projektowania szaty typo-

graficznej książki. [...] Praca nasza nie pretenduje do rangi naukowego opracowania, stanowi raczej rodzaj poradnika opartego na własnych doświadczeniach wynikających z wieloletniego stażu wydawniczego oraz na obserwacjach i materiałach zebranych do 1974 r., a więc w ciągu długiego okresu pracy nad książką⁶⁵.

W tej samej serii, „Biblioteka Wydawcy”⁶⁶, po raz pierwszy w 1976 roku zostało wydane opracowanie o zagadnieniach edytorskich związanych z „różnorodną pracą nad tekstem i językiem wydawanego dzieła lub utworu” – Jana Trzynadłowskiego *Edytorstwo. Tekst, język, opracowanie*⁶⁷. Trzy lata później ten sam autor opublikował pracę *Autor – dzieło – wydawca*⁶⁸. W latach siedemdziesiątych ukazały się poradniki poświęcone wybranym typom publikacji. Wśród nich warto wyróżnić materiały z sympozjum zorganizowanego przez Międzyuczelniany Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym i PWN we wrześniu 1972 roku⁶⁹.

Przedsięwzięciem zamykającym pewien rozdział w tworzeniu zasad edytorskich była monografia Leona Marszałka *Edytorstwo publikacji naukowych*, która ukazała się w 1987 roku⁷⁰. Już w klimacie nadchodzących przemian do rąk czytelników trafiły wydane w Ossolineum pozycje z cyklu „Inwentarium wiedzy o poligrafii”. Były to *Zecerstwo* Mieczysława Druzdziela i Tadeusza Fijałkowskiego oraz *Pismo drukarskie* Andrzeja Tomaszewskiego⁷¹. Zarówno autorom, jak i redaktorom wsparcie w pracy zapewnił wspomniany już praktyczny poradnik Barbary Osuchowskiej⁷².

W niedługim czasie nastąpiły zmiany, które otworzyły nowy okres w działalności wydawniczej. Dla rynku książki rozpoczął się trudny proces transformacji⁷³.

Poza wskazanymi pracami do dyspozycji osób związanych zawodowo z książką pozostawała liczna grupa publikacji z rozmaicie pojmowanej bibliologii, dotycząca przede wszystkim zagadnień z historii i rozwoju książki oraz technologii drukowania. Źródłem wiedzy dla autorów i redaktorów były artykuły zamieszczane w prasie fachowej, przede wszystkim w „Przełądzie Księgarskim i Wydawniczym”.

Normy

Ważnym etapem w tworzeniu zasad było objęcie konwencji edytorskich działalnością normalizacyjną⁷⁴. Normy dotyczące książek ukazywały się od początku lat pięćdziesiątych. Były to regulacje odnoszące się do działalności wydawniczej, normy bibliograficzne oraz przepisy związane z konwersją pism.

W pierwszej kolejności opracowano regulacje dotyczące materiału zecerskiego⁷⁵. Oczywiście kodyfikacje norm edytorskich znajdowały się również w obrębie norm bibliograficznych i bibliotekarskich ogłaszanych już od połowy lat pięćdziesiątych⁷⁶.

Zasady składu publikacji regulowały natomiast normy wydawane od połowy lat sześćdziesiątych⁷⁷. Późniejsze – także odnoszące się do zasad składu i materiałów wydawniczych – były opracowywane w kolejnym dziesięcioleciu⁷⁸. Ukazały się wówczas najważniejsze regulacje, czyli polskie normy poświęcone „kompozycji wydawniczej książki” (1978)⁷⁹ oraz czasopism (1971)⁸⁰.

Obecnie, w warunkach gospodarki wolnorynkowej, przepisy zawarte w normach stały się instrukcją, zaleceniem, a nie przepisem prawa (tak było w epoce państwowego rynku książki). Wtedy to nadzór nad ich właściwą realizacją miały wyspecjalizowane organy, a normy – w dużej części – miały charakter obligatoryjnego nakazu.

Podsumowanie

Przywołane w artykule materiały w okresie swojego obowiązywania stanowiły podstawowe źródło wiedzy o zasadach opracowania edytorskiego tekstu. Dziś – w dobie szybkiego rozwoju technologicznego, kiedy każdy podmiot rynku wydawniczego, oficyna czy redakcja czasopisma wypracowuje własne wewnętrzne wymogi – nadal zawierają one cenne wskazówki dotyczące właściwego postępowania redakcyjnego. Dają również możliwość poznania tradycji, historii kształtowania się podstaw obecnego warsztatu edytorskiego. Ukazują zarówno stałe tendencje wydawnicze, jak i zachodzące w tym zakresie zmiany.

¹ V. A. Markus, *Organizacja i gospodarka instytucji wydawniczych*, Warszawa 1950, s. 9.

² B. Klauze, *Między poczęciem a urodzeniem*, „PWN na codzień” [I] 1956, nr 3, s. 2; T. Prekerowa, *Kronika dziesięciolecia*, „PWN i Ty” 1961, nr 5, s. 4.

³ Wymienione pozycje ukazały się w serii „Biblioteka Wydawcy” wydawanej przez Polskie Wydawnictwo Gospodarcze.

⁴ Na temat normalizacji działalności wydawniczej zob. L. Marszałek, *Edytorstwo publikacji naukowych*, Warszawa 1986, s. 279–298. Por. też informacje dotyczące historii i organizacji normalizacji bibliograficznej w Polsce: J. Pelcowa, *Polskie normy bibliograficzne*, Warszawa 1977, s. 12–18.

⁵ B. Osuchowska, *Poradnik redaktora i autora. Nauki ścisłe i technika*, Warszawa 1988, s. 11.

⁶ Ze względu na sposób ustanawiania i zakres obowiązywania były to polskie normy (normy państwowe – PN) oraz normy branżowe (BN). Obowiązywały też normy zakładowe (ZN) dla jednego lub kilku zakładów.

⁷ D. Degen, *Miodowe miesiące... Początki Państwowego Wydawnictwa Naukowego (1951–1956)*, Toruń 2004.

⁸ Ibidem, s. 292–294.

⁹ V. A. Markus, op. cit.; W. W. Leman, *Plan przemysłowo-finansowy instytucji wydawniczych (wydawnictwa książkowe)*, Warszawa 1950 („Biblioteka Wydawcy”, t. 4); idem, *Planowanie operatywne i sprawozdawczość w instytucjach wydawnictw książkowych*, Warszawa 1951

(„Biblioteka Wydawcy”, t. 5). Pozostałe tomy tej serii: L. Bogusławski, *Korekta drukarska*, Warszawa 1950 (t. 2); idem, *Przygotowanie rękopisu do druku*, Warszawa 1951 (t. 3).

¹⁰ D. Degen, „Akcja skryptowa” w *działalności Państwowego Wydawnictwa Naukowego w latach 1951–1956*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia IV” 2000, s. 145–157.

¹¹ W okresie 1951–1952 PAN realizowała przede wszystkim przedsięwzięcia przejęte od innych instytucji (zwłaszcza projekty wydawnicze największych ówczesnie instytucji społecznego ruchu naukowego – Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego); eadem, *Działalność wydawnicza towarzystw naukowych a powstanie Polskiej Akademii Nauk*, „Problemy Społecznego Ruchu Naukowego” 1999, nr 2, s. 79–92.

¹² *Instrukcja wydawnicza Polskiej Akademii Nauk*, Warszawa 1953.

¹³ W pierwszych pięciu latach istnienia wydawnictwa organizowano doroczne szkolenia zawodowe w celu podnoszenia kwalifikacji pracowników. Były one przeznaczone dla redaktorów działów społeczno-humanistycznych, matematyczno-przyrodniczych oraz redaktorów technicznych i korektorów technicznych; D. Degen, *Miodowe miesiące...*, s. 160–162.

¹⁴ L. Marszałek, *Początki PWN*, w: *Alfabet PWN. Ludzie, książki, lata, wspomnienia*, Warszawa 1997, s. 261.

¹⁵ Pierwszego października 1954 roku odbyła się narada produkcyjna pracowników PWN-u z udziałem przedstawicieli komitetów redakcyjnych i drukarni naukowych. W wyniku przyjętych ustaleń opracowano tezy w sprawie podniesienia jakości maszynopisów i szaty edytorskiej wydawnictw PWN. Siódmy punkt brzmiał: „Komisje edytorskie wydawnictwa muszą zakończyć opracowywanie podstawowych zasad do 1 XI 1954 r. Jednocześnie wszystkie redakcje powinny ustalić typowe zasady edytorskiego opracowania w zakresie swoich specjalności do 15 XI 54 r.”; *Tezy w sprawie podniesienia jakości maszynopisów i szaty edytorskiej wydawnictw PWN*, Warszawa 1954, s. 3. Zob. też: „PWN na codzień” [I] 1954, nr 7/8.

¹⁶ Na mocy Zarządzenia Nr 79 Dyrektora PWN z 12 sierpnia 1953 roku; M. Bujnowska, *O redakcji innej niż wszystkie. Historia Działu Publikacji Zleconych* (maszynopis w posiadaniu autorki); eadem, *Edytorstwo w PWN*, w: *Alfabet PWN*, s. 38–39.

¹⁷ *Instrukcja nr 1: Zasady typowego opracowania edytorskiego. Wydawnictwa matematyczno-przyrodnicze*, Warszawa 1954.

¹⁸ *Instrukcja nr 2: Zasady typowego opracowania edytorskiego. Wydawnictwa chemiczne*, Warszawa 1954.

¹⁹ *Instrukcja nr 3: Zasady typowego opracowania edytorskiego. Opracowanie maszynopisów prac chemicznych, fizycznych i technicznych*, Warszawa 1955.

²⁰ Ibidem, s. 3.

²¹ Ibidem, s. 3–4.

²² *Instrukcja nr 5: Instrukcja składu matematycznego*, Warszawa 1956.

²³ *Instrukcja nr 6: Instrukcja PWN dla autorów prac i książek matematycznych*, Warszawa 1959.

²⁴ Ibidem, s. 3.

²⁵ *Instrukcja nr 6: Instrukcja PWN dla autorów prac i książek matematycznych, fizycznych i technicznych*, oprac. R. Malesiński, J. Panz, Warszawa 1967.

²⁶ *Zasady typowego opracowania redakcyjnego*, Warszawa 1962.

²⁷ L. Marszałek, *Wstęp*, w: ibidem, s. 6.

²⁸ *Zasady typowego opracowania redakcyjnego wydawnictw ciągłych*, Warszawa 1964.

²⁹ Ibidem, s. 5–6.

³⁰ J. Hoffman, *Relacja dotycząca historii alfabetycznych encyklopedii ogólnych PWN w l. 1955–1959* (maszynopis w posiadaniu autorki).

³¹ Cyt. za: D. Degen, *Miodowe miesiące...*, s. 131–132.

³² *Ogólne wskazówki dla autorów* („Encyklopedia Powszechna PWN”), Warszawa 1959.

³³ *Zasady opracowania edytorskiego „Wielkiej Encyklopedii Powszechniej PWN”*, Warszawa 1961 (wersja poszerzona – Warszawa 1964).

³⁴ L. Marszałek, *Pierwsze encyklopedie uniwersalne Państwowego Wydawnictwa Naukowego*, „Editor” 1990, t. 3; idem, *Warsztat edytorski „Wielkiej Encyklopedii Powszechniej PWN”*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1966.

³⁵ Idem, *Warsztat edytorski „Wielkiej Encyklopedii Powszechniej PWN”*, s. 196–230.

³⁶ Z inicjatywy PWN w 1966 roku (14–15 listopada) zorganizowano w Warszawie I Seminarium Międzynarodowe Encyklopedystów.

³⁷ *Instrukcja wydawnicza. Edytorskie zasady opracowania tekstów monograficznych i źródłowych, przygotowania maszynopisów oraz materiału ilustracyjnego*, pod red. J. Trzynałdowskiego, Wrocław 1956. Por. też: J. Trzynałdowski, „Ossolineum” i zagadnienia nowoczesnego edytorstwa naukowego, „Nauka Polska” 1961, nr 3, s. 173–177.

³⁸ *Instrukcja dla autorów serii „Biblioteka Narodowa”*, Warszawa 1967.

³⁹ *Wytyczne dla opracowania autorsko-redakcyjnego książek dla szkolnictwa zawodowego*, Warszawa 1951.

⁴⁰ *Zasady dotyczące formy opracowania dzieł przez Autorów*, Warszawa 1954.

⁴¹ *Wskazówki dla Autorów (jak przygotować maszynopis skryptu medycznego)*, Warszawa 1955; *Wskazówki dla autorów prac medycznych*, oprac. T. Szczuchura, Warszawa 1955; *Wskazówki dla redaktora*, oprac. T. Szczuchura, Warszawa 1956.

⁴² *Przygotowanie maszynopisu książki technicznej. Wytyczne dla autorów i tłumaczy*, Warszawa 1956.

- ⁴³ *Instrukcja dla autorów i redakcji działowych w instytutach*, Warszawa 1958.
- ⁴⁴ *Zasady opracowania prac przeznaczonych do druku w wydawnictwach Instytutu Technologii Drewna*, Poznań 1961.
- ⁴⁵ *Zasady typowego opracowania edytorskiego*, Warszawa 1969.
- ⁴⁶ *Ibidem*, s. 3.
- ⁴⁷ *Książka szkolna: opracowanie i edytorstwo*, Warszawa 1980; *Zasady opracowania edytorskiego. Wytyczne dla pracowników*, Warszawa 1983.
- ⁴⁸ *Tymczasowe wytyczne przygotowania maszynopisu i ilustracji*, Warszawa 1972.
- ⁴⁹ *Wskazówki edytorskie dla autorów*, Warszawa 1973. Wybrane inicjatywy odnotowano w pracy: L. Marszałek, *Edytorstwo publikacji naukowych*, s. 297.
- ⁵⁰ *Instrukcja wydawnicza UMK*, Toruń 1969.
- ⁵¹ M. Kloza, D. Sowińska, *Wydawnictwa uczelniane. Zasady publikacji*, Wrocław 1979.
- ⁵² *Instrukcja dla autorów Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego*, oprac. L. Dobrzański et al., pod kier. M. Górskiej, Katowice 1981.
- ⁵³ R. Jackowski, *Książka powstaje*, Warszawa 1948.
- ⁵⁴ *Ibidem*, s. 6.
- ⁵⁵ L. Bogusławski, *Korekta drukarska i wydawnicza*, Warszawa 1964 (także 1967).
Wcześniej też: idem, *Korekta drukarska*, Warszawa 1950.
- ⁵⁶ M. Kafel, *Zarys techniki wydawniczej*, Warszawa 1955 (także 1971); idem, *Zasady techniki wydawniczej oraz układu graficznego gazety i książki*, Warszawa 1954; M. Kafel, M. Kurkowska, *Adiustacja stylistyczna i techniczne opracowanie rękopisu*, Warszawa 1956.
- ⁵⁷ M. Drabczyński, *Zecerstwo*, Warszawa 1957 (także 1964); M. Drabczyński, T. Galewski, F. Trzaska, *Od rękopisu do książki*, Warszawa 1958.
- ⁵⁸ F. Trzaska, *Wybrane zagadnienia techniki wydawniczej*, Warszawa 1962 (skrypt z wykładów szkolenia międzywydawniczego PTWK); idem, *Podstawy techniki wydawniczej*, Warszawa 1987.
- ⁵⁹ J. Kuglin, *Poligrafia książki*, Wrocław 1968.
- ⁶⁰ M. Kafel, *Zarys techniki wydawniczej*, s. 3.
- ⁶¹ *Ibidem*, s. 9.
- ⁶² F. Trzaska, *Redakcja techniczna książki. Poradnik dla pracowników wydawnictw*, Warszawa 1975. Tam też bogaty wybór literatury przedmiotu i norm; *ibidem*, s. 573–576.
- ⁶³ Idem, *Poradnik redaktora*, Warszawa 1976.
- ⁶⁴ T. Malinowska, L. Syta, *Redagowanie techniczne książki*, Warszawa 1977 (wyd. 2 zmienione – 1981).
- ⁶⁵ Idem, *Redagowanie techniczne książki*, Warszawa 1981, s. 11–12.
- ⁶⁶ Dwa lata później w ramach „Biblioteki Wydawcy” Wydawnictwa Naukowo-Technicznego ukazały się *Zasady logiki w redagowaniu* Witalija I. Swincowa, a w 1977 roku *Zarys rozwoju ruchu wydawniczego w Polsce Ludowej* Lucjana Bilińskiego.
- ⁶⁷ J. Trzynadłowski, *Edytorstwo. Tekst, język, opracowanie*, Warszawa 1983, s. 4 (seria „Biblioteka Wydawcy”). Poprzednie wydania: 1976 i 1978 rok.
- ⁶⁸ Idem, *Autor – dzieło – wydawca*, Wrocław 1979.
- ⁶⁹ *Podręcznik akademicki. Metodologia. Funkcje dydaktyczne. Edytorstwo. Polityka wydawnicza*, Warszawa 1973.
- ⁷⁰ W postłowie autor napisał: „Do napisania tej książki przygotowywałem się przez wiele lat. Mogłem ją napisać na podstawie wieloletniej praktyki edytorskiej w Państwowym Wydawnictwie Naukowym”; L. Marszałek, *Edytorstwo publikacji naukowych*, s. 317.
- ⁷¹ M. Drużdżel, T. Fijałkowski, *Zecerstwo*, Wrocław 1988; A. Tomaszewski, *Pisma drukarskie*, Wrocław 1989.
- ⁷² B. Osuchowska, op. cit., Warszawa 1988.
- ⁷³ Na temat książki branżowej pisała też Klaudia Socha. Autorka przywołała najważniejsze polskie podręczniki z drugiej połowy XX wieku; K. Socha, *Publikacje dotyczące typografii wydane w języku polskim na początku XXI wieku – przegląd subiektywny*, „Acta Poligraphica” 2013, nr 2, s. 53–55.
- ⁷⁴ Więcej na temat historii normalizacji w: *ibidem*, s. 279–281.
- ⁷⁵ PN/N-95000 *Materiał zecerski. Podział i określenia*; PN/N-95031 *Materiał zecerski. Czcionka. Określenia*; PN/N-95032 *Materiał zecerski. Jednostki topograficzne*; PN/N95034 *Materiał zecerski. Stopienie czcionek*.
- ⁷⁶ PN-56/N-01155 *Przepisy bibliograficzne. Skrócony opis bibliograficzny*, aż do: PN-68/N-01178 *Przepisy bibliograficzne. Skróty wyrazów typowych w tytułach czasopism i wydawnictw zbiorowych*. W latach 1956–1968 ukazało się jedenaście regulacji pod tytułem *Przepisy bibliograficzne*. Kolejnych siedem norm bibliograficznych opracowano w latach osiemdziesiątych; zestawienie w pracy: L. Marszałek, *Edytorstwo publikacji naukowych*, s. 283. Dokumenty normatywne z zakresu bibliografii: J. Pelcowa, op. cit., s. 245–248.
- ⁷⁷ BN-65/7440-04 *Zasady składania wzorów chemicznych*; BN-65/7440-05 *Zasady składania wzorów matematycznych*; BN-65/7442-04 *Materiał zecerski. Linia pisma*; BN-66/7440-06 *Zasady składania i formowania tabel*. Procesowi drukowania i intrologatorstwu poświęcono też liczący siedem pozycji cykl instrukcji technologicznych opracowanych i wydanych z inicjatywy Ministerstwa Kultury i Sztuki w latach 1964–1971.
- ⁷⁸ Przegląd norm dotyczących branży wydawniczej do 1989 roku zawarto w pracy: M. Krajewski, *Vademecum autora i wydawcy prac naukowych*, Wrocław 2001, s. 239–240.
- ⁷⁹ PN-78/N-01222.00 *Kompozycja wydawnicza książki. Postanowienia ogólne*. Przepisy tej normy zostały opracowane na podstawie analizy stu dwudziestu pięciu książek wydanych w Polsce i sześćdziesięciu książek zagranicznych oraz zaleceń zawartych w siedemnastu normach narodowych i międzynarodowych. Norma uwzględniła potrzeby wydawców naukowych i popularnonaukowych, a z racji licznych postanowień szczegółowych przybrała charakter instrukcji. W 1978 roku w sumie zostało wydanych sześć szczegółowych regulacji odnoszących się do kompozycji wydawniczej książki; J. Pelcowa, op. cit., s. 101–102.
- ⁸⁰ PN-71/N-01160 *Kompozycja wydawnicza czasopisma*.